

Azerbaycan'da Yapılan Bir Kur'an Tercümesi

Ziya Musa Bünyadov, Vasim Memmedeliyev, *Qur'ani Kerimin Azerbaycan Diline* Tercümesi*, Qismet Matbaası, Bakü, 2004.

Fethi Ahmet POLAT**

İslam topraklarına katılışı Hz. Ömer dönemine rastlayan (22/642)¹ Azerbaycan'da Kur'an'ın tercüme edilmeye başlanması, fetihlerden çok sonraki dönemlerde gerçekleşmiştir; çünkü bu bölgenin islamlaşması, diğer İslam ülkelerinin karışık dönemleriyle eş zamanlıdır ve bu sebeple Kur'an'ın öğretildiği merkezler daha sonraki tarihlerde açılmıştır.² Azerbaycan'daki tercüme faaliyetleri, temelde üç döneme ayrılır: İlk dönem, yirminci asır öncesinde yapılan tercümeleri içerir. İlk Kur'an tercümeleri Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan tarafından yaptırılmıştır.³ Uzun Hasan'ın dini meyl ve faaliyetleri hakkında bir çok bilgi bulunsa da, sohbet meclisleri için hazırlattığı ve okuttuğu bu tercüme hakkında detaylı malumatlar ya da incelemeler yoktur;⁴ ancak dokuzuncu hicri-kameri asırda yapılan bu tercümelelerden bir tanesinin, İran'ın Meşhed şehrindeki İmam Rıza müzesinde mevcut olduğu söylenmektedir.⁵ Orta asırlardan itibaren başlayan tercüme faaliyetlerinin ürünleri, maalesef basılmış değildir. El yazması halinde olanların bir çoğu da ilim adamları tarafından henüz gün yüzüne çıkartılamamıştır. İkinci dönem ise yirminci asırdan sonra yapılan tercümeleri kapsar. Doksanlı yılların başına kadar süren bu dönemde gerçekten ciddi anlamda çalışmalar yapılmıştır. Hatta

* Her ne kadar bu başlıkta "Azerbaycan Dili" ifadesi kullanılmakta ise de, bu kullanımın doğru olmadığı kanaatindeyiz. Azerbaycan Dili olarak müstakil bir dil bulunmadığı bilinmektedir. Azerbaycan Dili denilen şey, bizatihi Türkçedir. Türkçenin nasıl ki Türkiye'de, Kerkük'te, Tebriz'de ve daha başka bölgelerde farklı ağızları varsa, aynı şekilde Azerbaycan'da da farklı ağız/ağızları bulunmaktadır.

** Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ahmetfethi@yahoo.com

¹ Ziya Musa Bünyadov (Bünyadov), "Azerbaycan", *DİA*, IV/318.

² Bünyadov, *Azerbaycan VII-IX. Asırlarda*, Bakü, 1989, s. 80.

³ Süleyman Eliyarlı, 'XIII-XV. Yüz Yılların Medeniyeti', *Azerbaycan Tarihi*, Editör: Süleyman Eliyarlı, Bakü, 1996, s. 333-334.

⁴ Ebu Bekr Tehrani, *Kitabı Diyarbekriyye*, Bakü, 1998, s. 176-196.

⁵ Resul İsmayılzade Düzal, *Ön söz yerine son söz*, (*Kuramı Kerim ve Azerbaycan Türkçesile Tercümesi*), Kum, 2000.

bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'da yapılan tercümelemlerin dahi bu ikinci döneme ait tercümelemlerden etkilendiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu dönemdeki tercümelemler, eski Türkçe dediğimiz Arap alfabesi ile kaleme alınmış eserlerden oluşur. Muhammed Kerim el-Bakûvî'nin, *Keşfu'l-Hakayık an Nüketi'l-Ayâti ve'd-Dekâyık* ve Şeyhulislam Muhammed Hasan Mevlazade eş-Şekevî'nin, *Kitabu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an* adlı matbu tercüme-tefsir çalışmaları ile Ahmed Haşımzâde'nin el yazması halindeki *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*'i, bu dönemin, Kur'an'ı baştan sona içeren ve eksik olmayan tercüme çalışmalarıdır. Üçüncü ve son dönem ise doksanlı yıllardan bugüne kadar geçen sürede yapılan tercümelemleri kapsar. Tanıtımını yapacağımız tercüme de son döneme ait bir meal çalışmasıdır.

Dış kapaktaki ismiyle "*Qur'ani Kerim*"; iç kapaktaki ismiyle "*Qur'ani Kerimin Azerbaycan Diline Tercümesi*", daha ziyade bir meal-tefsir tarzında kaleme alınmıştır ve yedinci baskısını yapmış olması da Azerbaycanlı okurlar tarafından ne kadar çok tutulduğunu göstermektedir. Daha önce mezkur mealin baskıları Kiril alfabesinde yapılmış iken bu defa, Latin alfabesi ile neşredilmiştir. Türkçenin farklı bir lehçesini Türk okuyucusuna tanıtmak açısından, gerek bu tercümenin, gerekse Azerbaycan'da yapılmış olan diğer birkaç tercüme çalışmasının da gerekli açıklamalarla ülkemizde neşredilmesinin uygun olacağını düşünmekteyiz.

Söz konusu meal-tefsir, bağımsızlık sonrası Azerbaycan'da ilk defa basılmış olan Kur'an tercümesidir (1992). Aynı zamanda gerek üslûbu, gerekse tercümedeki başarısı ile mevcutlar içerisinde önemli bir yere sahiptir. Tercümenin önsözü Vasim Memmedeliyev'e, surelerle ilgili açıklamaların bulunduğu kısım ise Ziya Bünyadov'a aittir. Önsöz hem bir tefsir usulü hem de tercüme için doyurucu bilgiler veren bir giriş mahiyetindedir. Şeyhulislam Hacı Allahşükür Paşazade'nin baş redaktörlüğünü yürüttüğü mealin tanıtımını yaptığımız son baskısı Qismet Matbaasında gerçekleştirilmiştir. Önsözleri ile kitabın arka kısmında yer alan şerhleri 104 sayfa tutan kitabın meal kısmı, toplam 390 sayfadan oluşmaktadır. Orijinal Kur'an metnine yer verilmemiştir. Bunun sebebi de, mütercim Vasim Memmedeliyev'in beyanına göre, her yaşta ve gruptan okuyucunun, mealden istifade etmelerini kolaylaştırmak ve tedirgin olmadan üzerlerinde taşıyabilmelerine imkan tanımaktır. Şahsi ilişkilerimizden öğrendiğimiz kadarıyla, mealin, öncelikle Azerbaycan ordusunda askerler için kullanılacak olması da nazar-ı itibara alınmıştır. Mealın gün yüzü görmesinde Avrupa Türk İslam Birliği (ATİB) genel sekreteri Musa Serdar Çelebi'nin de katkıları olmuştur.

Daha önce mütedavil olan Bakûvî ve Şekevî'nin tefsir-tecüme çalışmaları, hem farklı alfabesi hem de ağır dili sebebiyle maalesef muasır okuyucuya hitap etmemekteydi. Bu gerçek, yeni bir tercümenin zorunluluğunu hissettirmekteydi. İşte bu meal, bu sahadaki açığı kapatma noktasında çok önemli bir işlev görmüştü. 1 Ağustos 2001 tarihinde alınan bir kararla Latin alfabesine dönen Azerbaycan'da, uzun bir zamandan beridir bu alfabede yapılmış bir Kur'an mealinin özlemi çekilmekteydi. Her ne kadar daha önce Memmedhesen Qanıoğlu -Tariyel Bilaloğlu tarafından "*Gurani Kerim (Azerbaycan Diline Tercümesi İle)*" adında yapılan ve Tayyar Altıkulaç'ın teşebbüsü ile Türkiye Diyanet Vakfı tarafından Bakü'de, yine bu vakfın idaresinde basım-yayım faaliyetine devam etmiş olan Göytürk matbaasında, 2000 yılında Latin alfabesi ile basılan bir Kur'an meali bulunsa da, söz konusu mealin çok kısa bir sürede tükenmesi ve tekrar ikinci baskısını yapamaması dolayısıyla, ciddi bir boşluk bu yeni baskı sayesinde doldurulmuş oldu. Ne var ki bu meal de, daha ziyade belli bir kesimin ihtiyacını karşılamaya yönelik olduğundan, yaptığı 20.000 adet baskıya rağmen, henüz geniş halk kesimine ve genç okuyucu kitlesine hitap edememektedir.

Takip etmiş olduğu yöntem itibarıyla Memmedeliyev'in rivayetçi geleneğe

daha yakın olduğu söylenebilir. Örneğin nüzul sebeplerinin vazgeçilmezliği,⁶ Kur'an'ı tefsir etmek için en az yirmi ana, altmış da fer' olmak üzere seksen ilmin bilinmesi gerektiği⁷ gibi görüşler bu konuda bize önemli ipuçları verir. Bazen rivayetler konusunda gerekli hassasiyetin gösterilmediği ve metin-senet tenkidine tabi tutulmadan kimi rivayetlerin kolaylıkla önsöze dahil edildiği de müşahede edilmektedir. Zahir-batın, ölmüşlere Yasin okunması vb hususlarda, halk dilinde dolaşan bazı haberlerin hadis olarak kaydedilmesi buna örnek olarak gösterilebilir.⁸

Memmedeliyev'e göre VI-VII. Asırlarda Arap yarım adasına egemen olan umumi halk ve edebiyat dili Kureyş lehçesidir. Dolayısıyla Kur'an bu umumi halk ve edebiyat dilini dikkate alarak inmiştir. Bu anlamda mütercim fesahat ve belağatin önemi ve özellikle de şiirin Arap toplumundaki yeri üzerinde uzun uzadıya durur.⁹ Kur'an'ın beyan yönü bu satırlarda çok daha fazla öne çıkmaktadır. Belki de mütercimin İslami ilimlerden ziyade Arap dili sahasında bir mütehassıs olmasının bunda rolü vardır.

Kur'an bilgileri hakkında mütercim şunları söyler: "İslam ehkâmına göre Qur'ani-Kerimdeki elm ve bilgiler üç qisimdir. Birinci qisme Allah-tealanın isimleri ve sıfatları daxildir ki, Ulu Tanrı onların mahiyetini heç bir bendesine bildirmemiştir. Onları Allahdan başka heçkes bilmez. İkinci qisme daxil olan bilgiler yalnız Muhammed aleyhisselama bildirilmiştir. Peyğemberimiz onları yakın eshaplarına, eshabeler özlerinden sonra gelen tabiine, tabiin de özlerinden sonra gelenlere öyretmişlerdir. Belelikle, bunlar Qur'ani-Kerimin muxtelif menalara gelen müteşabih ayeleridir ki, onları Peyğember aleyhisselam özü ve onun varisleri-ilmde kuvvetli olan alimler, müçtehidler bilir. Üçüncü qisme daxil olan bilgileri Allah-teala Muhammed aleyhisselama öğretmiş ve ona hemin bilgileri öz ümmetine de öyretmeyi emr etmiştir. Bu bilgiler de öz növbesinde aşağıdaki iki qisme ayrılır: 1) Qedim insanların, geçmiş ümmetlerin heyat ve meişetine, tarixine ait olan hekayetler (qises); 2) Allah-tealanın dünyada, axirette yaratmış olduğu ve yaradacağı şeyler haqqındaki melumatlar (exbar). Bu bölgünün birinci gismine aid olan bilgilere ağılla, tecrübe ile deyil, Peyğember aleyhisselamın dedikleri, söyledikleri ile anlaşılabilir. İkinci qisme daxil olan bilgiler ise ağıl, tecrübe ve elmin gücü ile derk edilebilir."¹⁰ Dolayısıyla bu anlam zenginliğine sahip olan Kur'an'ın sadece anlaşılması değil aynı zamanda bir başka dile çevrilmesi de son derece güçtür. Hatta

⁶ Hatta kimi yerlerde nüzul sebepleri şerhler kısmında değil, ayetin tam orta yerinde, parantez açılarak verilir. Örneğin Saf suresi 1-3. ayetinde durum böyledir. "Göylerde ve yerde ne varsa, (*Hamısı, bütün mexluqat*) Allah'ı teqdis edip şe'nine te'rifler deyer. O, yenilmez küvvet sahibi, hikmet sahibidir! Ey iman getirerler! Etmeyeceyiniz bir şeyi niye deyirsiniz? [Ühud döyüşü zamanı yalan danışanlar nezerde tutulur. bk. Bünyadov, *Şerhler*, s. LIII.] (*Be'zi müselmanlar: "Hansı emellerin Allaha daha hoş gettiğini bilseydik, onları eder, mahmızı ve canımızı onların yolunda qoyardık!" deyirdiler.*) Etmeyeceyiniz bir şeyi demek, Allahın yanında büyük bir gezebe sebep olar!" Mütercim aynı şekilde Münafiqun suresi 11. ayeti de bu şekilde açıklar: "Onlar (*mö'minler*) bir alış-veriş, yaxud bir eyence gördükleri zaman seni ayaq üste (*minberde xütbe oxuduğun halda*) qoyub ona teref cumdular. (*Ya Peyğember!*) De: "Allah dergahında olan savab eylenceden de, ticaretten de xeyirlidir. Allah ruzi verenlerin en yaxşısidir!" (*Bir defe Muhammed aleyhisselam minberde cüme namazı xütbesi oxuduğu zaman Şamdan erzaqla yüklenmiş bir karvanın geldiğini xeber veren tebil sesleri eşidilmişdi. O vaxt Medine ehalisi qıthqdan möhkem eziyyet çekirdi. Bunu eşiden cemaat Peyğemberi terk ederek karvanın qabağına qaçmışdı. Mescide cemi on iki adam qalmışdı. O zaman bu aye nazil olup cüme xütbesi ve namazı bitmemiş mescüdden çıxıp getmeyin meqbul hereket olmadığına işare edilmişdir.*)"

⁷ Memmedeliyev, *Ön söz*, s. XXVIII (Burada usül hakkında yapmış olduğumuz alıntılar, mealin I, II ve III. neşirlerine yazılan önsözdendir. Önsözler, Memmedeliyev tarafından kaleme alınmıştır).

⁸ Memmedeliyev, *Ön söz*, s. XXVII-XVIII.

⁹ Memmedeliyev, *Ön söz*, s. XX, XXIV-XXVIII.

¹⁰ Memmedeliyev, *Ön söz*, s. XXIX.

tam tercüme, özellikle Kur'an söz konusu olduğunda, imkansızdır. Mamafih İslam ulemasının bu işe cevaz vermesi önemli bir aşamadır ve hiçbir çeviri Kur'an'ın yerini tutamaz.¹¹

Önsözde mütercimim verdiği orijinal bilgilerden bir kısmı ise Rus diline yapılan Kur'an tercümelemleri hakkındadır. Buradan öğrendiğimiz kadarıyla çok erken dönemlerde Rus diline çevrilmiş olan Kur'an, ilk zamanlar daha ziyade Fransızca ya da İngilizce tercümelemlerden istifade edilerek hazırlanmıştır.¹²

Mütercimler yaptıkları tercümenin, özetle şu hususiyetlere sahip olduğunu söylerler: *“Qur'ani-Kerimin ifade üslubuna uygun olarak tekrarlar aynen muhafize edilerek tercüme edilmiştir. Bazı Qur'an ayelerinin orijinalinde cümle tam olarak verilmese de tercümede bu durum yan cümleciklerle açıklanarak verilmiştir. Bir kaç ayetin bir arada tek bir metin olarak verilmesi kolaylığına kaçılmamış, her ayet ayrı ayrı kendi numaraları ile tercüme edilmiştir. Bir kaç farklı anlama gelen ya da müfessirler tarafından farklı yorumlara tabi tutulan ayelerin bir kısmında, parantez açılarak bu anlamlara da bazen yer verilmiştir. Bazı kelimelerin sık sık tekrar edildiği durumlarda, okuyucuda bıkkınlık yaratmamak ve anlama zenginlik kazandırmak amacıyla yer yer aynı ifadenin Azerbaycan dilindeki sinonimleri kullanılmıştır. Tercüme her hangi bir dilden değil, doğrudan Kur'an metninden yapılmıştır.”*¹³

Mealın girişinde, 'Ümumi Münderecat' adı altında önce sure fihrisi verilmiş, ardından muhtelif baskılara yazılan önsözler yer almıştır. Sure isimleri verilirken harf-i tarifler kullanılmıştır. İçindekiler kısmında sure isimleri sadece orijinal adlarıyla verilirken içerideki meal kısmında orijinal adlarıyla birlikte önce parantez içinde, ki bir çok yerde bu parantezler unutulmuştur, bu adların Türkçe karşılıkları belirtilmiş, daha sonra burada bir referans numarası verilerek şerhler kısmında sure hakkında açıklamalar verilmiştir. Bazı sure isimleri sarahati sebebiyle açıklanmamışken, mesela Nuh suresi gibi, bazıları ise, Ali-İmran, el-Qeses ve et-Tekasur sureleri gibi, sehven ya da gafleten açıklanmamıştır. Huruf-i mukattaa ise olduğu gibi verilmiştir. Bu izahların ardından yine parantez içerisinde surenin nerede indiği ve kaç ayetten müteşekkil olduğu belirtilmiştir. Sure isimlerinin bir başka dile çevrilmesinin doğru olup olmadığı tartışmasına girmesek de, verilen Türkçe karşılıklardan bazılarının uygun olmadığı kanaatini taşımaktayız. Bu isimlerden bazıları aşağıda verilmiştir: el-Beqere (*Inek*) suresi, el-Enam (*Davar*) suresi, el-Enfal (*Qenimet*) suresi, er-Re'd (*Göy gurultusu*) suresi, el-Hicr (*Daşlı sahe*) suresi, el-Furqan (*Ferqlendirme*) suresi, en-Neml (*Qarışqalar*) suresi, el-Ankebut (*Hörümçek*) suresi, er-Rum (*Rumlular*) suresi, Fussilet (*Müfessel izah edilmiş*) suresi, ez-Zuxruf (*Qızıl bezekler*) suresi, el-Casiye (*Diz çökmüş cemaat*) suresi, el-Ehqaf (*Qumsal tepeler*) suresi, ez-Zariyat (*Savurup dağıdan külekler*) suresi, el-Mümtehine (*İmtihana çekilen kadın*) suresi, et-Teğabün (*Qarşılıqlı aldanma*) suresi, et-Tehrim (*Qadağan*) suresi, el-Mearic (*Dereceler, yaxud Pilleler*) suresi, el-Müzzemmil (*Örtünüp bürünen*) suresi, el-Müddessir (*Bürünüp sarınan*) suresi, el-Murselat (*birbirinin ardınca gönderilenler*) suresi, Ebese (*Qaşqabağımı tökdü*) suresi, el-Muteffifin (*Çekide ve ölçüde aldadanlar*) suresi, el-İnşirah (*Açılma ve ya genişleme*) suresi, el-Eleq (*Laxtalanmış qan*) suresi, Ebu Leheb (*Alov atası*) suresi ve el-İxlas (*Yalnız Allaha mexsus olan sıfatlar*) suresi.

¹¹ Memmedeliyev, *Ön söz*, s. XXVIII-XXXI.

¹² Memmedeliyev, *Ön söz*, s. XXXII-XXXIII. (Rus diline yapılan Kur'an tercümelemleri hakkında detaylı bir malumat, İ. Y. Kraçovski'ye ait meale mukaddime yazan V. Belyayev ve P. Gryazneviç tarafından verilmiştir.)

¹³ Memmedeliyev, *Ön söz*, s. XXXV-XXXVII. (Referansta tasarrufa gidilmiştir. F. A.P.)

Her surenin başında bir referans numarası eşliğinde ve *Şerhler* başlığı altında verilen izahlar, önceki baskılarda meal kısmından önce verilmişken, bu baskıda mealin son kısmına alınmıştır. Buralarda muhtasar bir şekilde sureler hakkında bilgiler ve meal içerisinde dipnot rakamları verilen yerler hakkında kısa açıklamalar bulunmaktadır. Örneğin Bakara suresiyle ilgili olarak 140 maddeden ibaret açıklama verilmiştir. Ayrıca önceki baskılardan farklı olarak mealin son kısmına Azerbaycan Türkçesinde bir de hatim duası eklenmiştir. Bu kısımda verilen şerhler tefsir sahasındaki muhtelif eserlerden istifade edilerek hazırlandığı gibi, Tevrat ve İncil'den ve kimi zaman da Batı dillerine yapılmış olan Kur'an tercümelerinden faydalanılmıştır. Özellikle Kraçovski'nin¹⁴ kendi tercümesinde yaptığı izahlardan önemli derecede istifade edilmiştir.¹⁵ Taberî, Ebu Hayyân el-Endelüsi, İbn Kesir, Beydâvî, Zemahşerî, Sâbûnî, Tabersî, Celâleyn, Ebu Tâlib el-Mekki, Ömer Ferruh Efendi, Ömer Nasuhi Bilmen, İsmail Hakkı İzmirli, Bakûvî ve Şekevî'nin eserlerine de sık sık müracaat edilmiştir.¹⁶

Yine önceki neşirlerden farklı olarak bu neşirde, ayetin orijinal metninde olmayan ya da zımnî var olan anlamlar, parantez içinde, italik olarak kırmızı fontlarla gösterilmiştir. Mamafih bu izahlar, bazen kimi yerlerde oldukça isabetli seçilmişken, bazı yerlerde mealin orijinallliğini gölgelemiştir.¹⁷ Öte yandan mealin kenar kısmında Mushaf'ın sayfa numaralarına yer verilmiş; cüzler, hizipler ve secde ayetlerine orijinal metnin sayfalarına uygun olarak ilgili yerlerde hususen işaret edilmiştir.

Mütercimlerden Ziya Bünyadov hayatta değildir. Tercümenin önemli ölçüde yükünü çeken V. Memmedeliyev ise, halen Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanlığı yapmaktadır. Azerbaycan'ın en yüksek akademik organı olan Elmler Akademiyasının da uzvudur. Her iki mütercim de birbirinden habersiz olarak, biri 1984 diğeri ise 1989 yılında, bu işe başlamıştır. 1990-1991 yılları arasında karşılaştırmalı olarak tercüme kontrol etmiş ve 1992 yılında bastırmışlardır. Bağımsızlık döneminin bu ilk tercümesi gerçekten de halk kesimlerinden büyük ilgi görmüştür.

Yukarıda işaret edilen kimi hususların haricinde, Azerbaycan okuyucuları için takdire şayan bir meal-tefsir çalışmasının neşredilmiş olması, Bağımsızlık sonrasında muhtelif din mensuplarının propaganda bombardımanına maruz kalmış kardeş Azerbaycan halkı için oldukça sevindirici bir gelişmedir. Öte yandan baskı ve dizgi hatalarının asgariye indirilmiş olması, özellikle meal kısmında bu anlamda göze

¹⁴ Kur'an'ın Rus dilindeki bu tercümesi, ilk baskısını 1963 yılında yapan ve şu an için belki de Azerbaycan'da en yaygın olan tercümedir. Bkz. İ. Y. Kraçovski, *Koran, Pirivod Akademika*, Moskova, 1990.

¹⁵ Vasim Memmedeliyev, *Önsöz*, s. XXXII-XXXIII. Ayrıca pratik örnekler için bkz. Bünyadov, *Şerhler*, s. XX.

¹⁶ Memmedeliyev, *Ön söz*, s. 25.

¹⁷ İki örnek vererek konuya açıklık getirmek istiyoruz: "İnsanın ele bir dövrü olup keçmişdir ki, o, xatırlanmağa layiq bir şey olmamışdır! [Be'zileri bunu 40 gün cansız qalan Ademin bedenine, digerleri ise, ümumiyyetle, insana, onun rüşeym halında olan vaxtına aid edirlir. Bünyadov, *Şerhler*, s. LIII.] (Yaxud insanın ele bir dövrü olup keçmişdir ki, o hemin dövrdə xatırlanması bir şey olmasın?! Elbette, olmuşdur. İnsan evvelce mövcud deyildi. Sonra o, ye'ni ulu babamız Adem torpaqdan ve sudan yoğrulub insan şeklinde salınmış, ona ruh verilmiş ve o, heyat sürmeye başlamışdır. İnsanın ne üçün yaradıldığını evvelce ne göy ehli, ne de o özü bilmirdi. Tedricle melekler ve o özü ne üçün yaradıldığını anladı). (el-İnsan 76/1) "(Ya Peyğember!) Carçının yaxın bir yerden car çekeceyi gün (deyilen sözü, surun sesini) dinle! (O gün İsrafil uca sesle: "Ey köhnemiş sümükler [kemikler F. A. P.], ey bir-birinden ayrılmış oynaqalar, ey eprilmiş etler, ey dağılmış saçlar! Allah size haqq-hesab gününe gelmek üçün yeniden birleşmeyi buyurur!" deyecek ve suru ikinci defe üfurecekdir.)" (el-Kâf 50/41)

çarpan ciddi bir noksanlığın bulunmaması, son derece kullanışlı boyutlarda basılması ve kaliteli malzeme kullanılmış olması, bu neşrin diğer artıları olarak öne çıkmaktadır.

Caferi mezhebinden olan mütercimlerin yapmış oldukları bu meal-tefsirden, Ehl-i Beyt tartışmalarında gündeme gelen iki ayet ile yine farklı yorumlara sahne olmuş bir başka ayetin mealini vererek tanıtımı bitirmek istiyoruz:

“Ya Peyğember!¹⁸ (*Artıq xerclik ve pal-paltar isteyen*) zövcelerine bele de: “Eger siz dünya heyatını ve onun debdesini isteyirsinizse, gelin size talaq haqqınızı verim ve (*sonra da*) gözəl bir terzde (*Allahın buyurduğu qayda üzre*) boşayım! Yox, eger Allahı, Onun Resulunu ve axiret yurdunu isteyirsinizse, (*bilin ki*) Allah içerinizden, yaxşı işlər görenlər üçün böyük bir mükafat (*Cennet*) hazırlamışdır. (*Peyğember aleyhisselamın xanımları dünya ne'metlerinden vaz keçip axiret yurdunu daha üstün tutdular*). Ey Peyğemberin zövceleri! Sizden hansı biriniz açıq-aşkar bir çirkin (*günah*) iş görse, onun ezabı ikiqat olar. Bu, Allah üçün asandır! Sizden her kim Allaha ve Resuluna itaet edip yaxşı işlər görse, onun mükafatını ikiqat (*başqa qadınların mükafatından iki defe artıq*) vererik. Biz onun üçün (*Cennetde*) tükenmez (*gözəl, minnetsiz*) ruzi hazırlamışıq. Siz ey Peyğemberin zövceleri! Allahdan qorxacağımız teqdirdə siz (*başqa*) qadınların heç biri kimi deyilsiniz. (*Sizin qedir-qiymetiniz, meqamınız daha yüksektir. Allahdan qorxsanız, daha şərəfli olarsınız*). Buna görə de (*yad kişilərlə*)¹⁹ yumşaq (*ezile-ezile*) danışmayın, yoxsa qelbinde merez (*şekk, nifaq ve günah merezi*) olan tamaha (*özge temennaya*) düşər. (*Danışdığınız zaman*) gözəl danışın! (*Allahın buyurduğu kimi, yaxud gəbul olunmuş qayda üzre gözəl, ciddi bir söz deyın*). Evlərinizdə qerar tutun. İlk Cahiliyyət dövründəki kimi açıq-saçıq olmayın. (*Berberəyinizi taxaraq evdən çıxıp özünüzü, gözəlliyinizi yad kişilərə göstərməyin!*) Namaz qılın, zekat verin, Allaha ve Resuluna itaet edin. Heqiqəten, Allah siz ehli-beytdən (*her cur*) çirkinliyi (*pisliyi, günahı*) uzaq etmək və sizi pak-pakizə etmək ister!” (Ahzab 33/33).

“Allah iman getirib yaxşı aməllər edən bəndələrinə bununla müjdə verir. (*Ya Peyğember!*) De: “Mən sizdən bunun (*risaleti tebliğ etməyimin*) muqabilində qohumlara mehbəbətədən (*ehli-beytə sevgidən*) başqa bir şey istəmirəm. Kim bir yaxşı iş görərsə, onun yaxşılığının savabını (*mükafatını*) arttırırıq!” heqiqəten, Allah bağışlayandır, qedir bilendir! (*Şükürün və itaətin, gözəl əməllərin əvezini verəndir!*)” (Şura 42/25).

“Ey iman getirenlər! Namaza durduğunuz zaman üzünüzü və dirseklərlə birlikdə (*dirseklerden və ya dirseklərə qeder*) ellerinizi yuyun. (*Yaş əlinizlə*) başınızı və hər iki bəndə (*oynağa*) qeder ayaklarınızı mesh edin (*ve ya: başınızı mesh edin, ayaqlarınızı isə hər iki topuğa qeder yuyun*). Eger cünub (*murdar*) olmusunuzsa, güsl edin (*bedeninizi başdan ayağa qeder yuyub təmizləyin*). Xestələndiyiniz, səferdə olduğunuz, ayaq yolundan gəldiyiniz və ya qadınlarla yaxınlıq etdiyiniz zaman su tapmasanız, pak torpaqla təyemmüm edin, ondan üzünüze və ellerinize sürtün (*paklığı niyyət edip ellerinizi bir defe toprağa sürterek üzünüzü, bir defe de toprağa sürterek ellerinizi mesh edin*). Allah sizi çətinliyə salmaq istəməz, lakin O sizi pak, təmiz etmək və sizə olan ne'mətini tamamlamaq (*artırmaq*) ister ki, belkə, şükür edəsiniz!” (Mâide 5/6).

¹⁸ Mütercime görə 28-35. ayətlər, Peyğəmbər efəndimizin hanımları haqqındakı hüğümləri içərməkdir. Bünyadov, *Şərhler*, s. XLI.

¹⁹ Kişi, Azərbaycan Türkçesinde erkeğ anlamına gəlməkdir. F.A.P.